

غوطه در مهتاب

مجموعه مقالات ادبی



ویراست دوم

سید علی موسوی گرمارودی

www.ketab.ir

انتشارات سورمه مهر (وابسته به حوزه هنری)



سورمه مهر

غوطه در مهتاب (ویراست دوم)
مجموعه مقالات ادبی

دکتر سید علی موسوی گرمارودی

طراح جلد: محمد جواد مرآتی

چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه

۱۳۹۸: سال اول

شماره ۱۲۸: شماره

شاپک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲-۲۷۲۰

وضعیت فهرست نویسی: ۱۳۲۰ -

عنوان و نام پدیدآور: غوطه در مهتاب: مجموعه مقالات ادبی / دکتر سید علی موسوی گرمارودی

وضعیت ویراست: ۲

مشخصات نشر: تهران: انتشارات سورمه مهر، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۷۰۰ ص.

شاپک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲-۲۷۲۸-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتاب حاضر با عنوان غوطه در مهتاب: مجموعه مقالات درباره شعر شاعران کهن و معاصر، توسط ناشران سورمه مهر چاپ و منتشر شده است.

عنوان دیگر: غوطه در مهتاب: مجموعه مقالات درباره شعر شاعران کهن و معاصر.

موضوع: شعر فارسی -- تاریخ و نقد

موضوع: Persian poetry -- History and criticism

موضوع: شاعران ایرانی

موضوع: Poets, Iranian

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سورمه مهر

رده بندی کنگره: ۹۱۳۹۷/۷۶۴ PIR254۸

رده بندی دیویی: ۸۱۰/۰۰۹

شماره کتاب شناسی ملی: ۵۳۷۰۴۲۴

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت - پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴

تلفن: ۶۱۹۴۲۰ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز پخش: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.sooremehr.ir

نقل و چاپ نوشته ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

فهرست

پیشگفتار	۹
فصل اول: شعر برخی از شاعران قاجار	۱۵
آیینۀ غیب: نگاهی کوتاه به شعر حامی نجو	۱۷
طنز در قطعات انوری ابیوردی	۳۳
چهرهٔ حافظ در آیینۀ دیوان او	۴۱
یک مأخذ محتمل دیگر برای «الا یا ایها السَّاقی...»	۶۵
اصطلاحات خوش‌نویسی در شعر حافظ	۷۱
قرائت من از «دیوان حافظ»	۸۱
بنفشهٔ طبری: نگاهی کوتاه به شعر امیر پازواری	۹۷
ابو اسحاق صابی: در سوگ سرود سید رضی و سید مرتضی	۱۰۹
فصل دوم: شاعران معاصر کهن سرا (=نو کلاسیک‌ها)	۱۳۳
ادای احترام به شعر اقبال لاهوری	۱۳۵
شعر خلیل‌الله خلیلی: به مناسبت برپایی محفل بزرگداشت وی	۱۳۹
صدرالدین عینی: پدر ادبیات معاصر تاجیکستان	۱۴۹

- نگاهی به مجموعه شعر «فرصت درویشان» نوذر پرننگ ۱۵۹
- شاعر ملتزم به بیداری: بهزاد کرمانشاهی ۱۶۷
- شعر استاد منشی کاشانی ۱۸۱
- گناه بوییدن گل: نگاهی به شعر علی اشتری (فرهاد) ۲۰۵
- غزل گفتی و دُر سفتی: غزل سرایی مشفق کاشانی ۲۱۳
- «پیام»: منظومه‌ای از نعمت میرزازاده (آزرم) ۲۲۳
- غزل فاخر سایه (هوشنگ ابتهاج) ۲۳۱
- طنز: زرویی نصرآباد: در کتاب شعر «اصل مطلب» ۲۳۹
- شعر معاصر تاجیکستان ۲۴۹
- احمد، در م.....: مجموعه شعر خسرو احتشامی ۲۵۷
- قبول: لطف، سخن خداداد است: غزل‌هایی دیگر از خسرو احتشامی ۲۶۵
- غزل محمد و بهمن ۲۷۳
- به دام افتادن صید، بر روی سه مجموعه غزل از فاضل نظری ۲۸۱
- چرا «های»؟: نگاهی به قییده، از خراز علیرضا قزوه ۳۱۱
- پربزاده‌ها در شعر بیابانکی ۳۱۵
- در ازدحام حرم..... مجموعه شعر آیینی سید حمیدرضا برقی ۳۲۷
- فراتر از ابرهای ساحلی، نظری به شعر محمدحسین اناری نژاد ۳۳۵
- با ماهوت مخملی سینه‌سرخ‌ها! مجموعه شعر محمد سید رحمانودی ۳۳۹
- شعر اعظم سعادت‌مند ۳۴۳
- فصل سوم: شاعران نوپرداز ۳۴۷
- نیما و ابداع وی در شعر ۳۴۹
- دو سه کلمه درباره شعر سهراب سپهری ۳۵۵
- نگاهی کوتاه به شعر بلند حسین منزوی ۳۶۵
- شعرهای آیینی قیصر امین‌پور ۳۷۱

- یادداشتی بر مجموعه «دستور زبان عشق»..... ۳۸۵
- شعر طاهره صفارزاده؛ در مجموعه «سفر پنجم» او..... ۳۹۱
- شاعر معناگرا و سخن آرا؛ محمدجواد محبت..... ۳۹۹
- «از چشمه‌های دامن گروس»؛ نگاهی گذرا به اشعار محمدرضا عبدالملکیان..... ۴۰۹

- فصل چهارم: یاد برخی بزرگان..... ۴۱۵
- استاد علم اسفرفقه‌هی..... ۴۱۷
- چنین کردند یگان زندگانی..... ۴۲۱
- پدر، چگونه بگویم؟ تو چون شده‌ام..... ۴۴۱
- در سوگ دوستدار ایران استاد ایرج افشار..... ۴۴۳
- سید ابوالحسن حافظیان، مرثیه از بار آیین و آینه..... ۴۴۹
- استاد دکتر سید جعفر شهید..... ۴۵۳
- استاد حسن کسایی، نی جدا زان شب و ندان به نوایی دارد؟!..... ۴۶۳
- ادیب نیشابوری دوم..... ۴۶۹
- درس مطوّل استاد دکتر مهدی محقق..... ۴۷۹

- فصل پنجم: مقالات ادبی گوناگون..... ۴۸۷
- الموت، سرزمینی زیبا و یگانه..... ۴۸۹
- بازنگاشت کتاب «النقض»..... ۵۰۱
- نگاهی به قصه در قرآن و تفاوت آن با قصه‌های ما..... ۵۱۷
- بیاض تاج‌الدین احمد..... ۵۲۹
- غوطه در مهتاب..... ۵۳۵
- خجند، شهری زیبا و بافرهنگ..... ۵۴۹
- زمخسری..... ۵۵۹
- سفینه، کشکول، جنگ و..... ۵۶۷

۵۷۵.....	نوروز.....
۵۸۳.....	از دوزخ بگو.....
۵۹۱.....	مزرعه، داستان کوتاه.....
۵۹۵.....	خلیج فارس در ادب فارسی.....

۶۱۷.....	فصل ششم: نقد کتاب.....
۶۱۹.....	سنجه ترازو، نقدی بر کتاب «ترجمه‌های ممتاز قرآن در ترازوی نقد».....
۶۲۷.....	«آلبان» گنجی شایگان در پژوهش قرآن.....
۶۳۱.....	عشق و صبوری؛ «یادداشت‌های ایام زندان» یک فرهیخته.....
۶۳۵.....	نقد: بر «عدله» چاپ حروفی؛ تصحیح رضا بیات و ابوالفضل غلامی.....
۶۴۷.....	«نهج‌نامه» ترجمه روانشاد استاد دکتر سید جعفر شهیدی.....
۶۵۵.....	ترجمه‌ای بسار قلمی از قرآن کریم.....

۶۶۵.....	فصل هفتم: سفرنامه‌ها.....
۶۶۷.....	سفر به تاجیکستان.....
۶۸۹.....	سفرنامه طبس.....

پیشگفتار

از حدود متاد مقاله‌ام که در کتاب حاضر و در هفت فصل خواهید خواند بیش از دوسوم آن در زمینه شعر، شعرای قدیم و معاصر است. پس بی‌جا نیست اگر این پیشگفتار را با بخشی از شعری بی‌آغازم که سال‌ها پیش برای شعر سروده‌ام:

آه

ای شعر!

سوگند به حنجره قناری

صدای تو ماندنی‌تر است

سخن از شعر را با خود شعر و از زبان شعر آغاز کرد. زیرا به قول سعدی:

چراغ را نتوان دید جز به نور چراغ

دلیل روی تو هم روی توست سعدی را

در تضاعیف برخی از مقالات کتابی که در دست دارید آورده‌ام که:

هنرمندان و شاعران در جهان تصرف می‌توانند کرد. شاعری می‌تواند در جهان و

پدیده‌های آن تصرف کند که خود در تصرف شعر باشد.

پس، این توانمندی حتی در شاعرترین شاعران همیشگی نیست و منحصر به همان

لحظه‌هایی است که در تصرف شعر است. شعر، هم قرار، یعنی نظم و نظام، و هم قرار، یعنی

آرامش، نمی‌پذیرد. مثل عاشقی است و بنای عاشقی بر بی‌قراری است (به هر دو معنی).

بنابراین، در شعر امروز - و البته در شعر واقعی دیروز هم - سخنانی از این نوع که منوچهری دامغانی گفته است:

شعر ناگفتن به از شعری که باشد نادرست

بچه نازادن به از شش ماهه افکندن جنین

از سخن ما خروج مقسمی دارد. شعری که شاعر به سراغ آن برود و بخواهد آن را بزیاند پیداست کزین میان چه بر خواهد خاست؛ اگر هم ربطی به شعر داشته باشد، مربوط به بخش بیرونی شعر است؛ یعنی به زبان، حوزه لغات، هندسه شعر و هنجارهای دیگر از این نوع و نه به ذات شعر و خاستگاه شعر و جوهر درونی شعر. به همین روی، در جریان تبیین ملاک‌های داوری در مورد شعر می‌توان یادآور شد که شعر ناب و شعر راست، بخشنده و دستورالعمل و حتی ملاک و معیار نمی‌پذیرد؛ زیرا بخشنامه و دستورالعمل معیار آگاهی است و در شعر، هر چیز از پیش اندیشیده‌ای بیرون از شعر است. مولانا می‌رماید:

تو مپندار که من شاعر به خیر گویم

تا که هشیارم و بیدار یک دم نیسم

پس شعر است که شاعر را می‌آورد و نه برعکس.

اینکه این بنده سال‌هاست مقدم که - بی تعهد و التزام، صفت شاعر است و نه صفت شعر، از همین جاست.

در مورد داوری شعر و نقد شعر هم گفته‌ام همان‌طور که باز پرس‌ها همواره پس از نزاع وارد معرکه می‌شوند، داوران و منتقدان شعر هم پس از جوشیدن شعر به سراغ شعر می‌توانند رفت.

داوران با معیارهای خود تا حدودی می‌توانند ملاک‌هایی را در نظر بگیرند که برخی از آن معیارها عبارت‌اند از:

۱. تازگی مضمون و چگونگی پرورش آن؛

۲. قریحه و چند و چون آن؛

۳. شناخت درست از قالب انتخاب‌شده؛

۴. هماهنگی سبک با نحوهٔ ارائهٔ شعر؛

۵. شناخت و کاربرد موسیقی چهارگانهٔ شعر:

- موسیقی بیرونی یا وزن عروضی؛

- موسیقی درونی از طریق واج آرایبی و جز آن؛

- موسیقی کناری از طریق ردیف و قافیه؛

- موسیقی معنوی از طریق هماهنگی درون‌واژه‌ای با معنا.

۶. هندسه و ساختار شعر؛

۷. جنبه‌های بیرونی شعر، چون:

- ایجاز؛

- آشنایی زداین در - رر «نحو» زبان و غیر آن؛

- متناقض‌نمایی (پارادوکس)؛

- حس آمیزی و...؛

- آرایه‌های لفظی و معنوی و جز آن‌ها...

نگاهی به مجموعهٔ این معیارها، کاملاً می‌بازد که هیچ یک، جز قریحه، ربطی به ذات شعر ندارد.

و حتی تعهد و التزام، بیان حماسی و... همه بیرون از ذات شعر و همگی صفت شاعرند نه صفت شعر.

نگاهی به بوستان سعدی و شاهنامه بیفکنید.

سعدی در جای خود از فردوسی کوچک‌تر نیست، ولی در بوستان، آن‌گونه که تمام این کتاب هم مانند شاهنامه در بحر متقارب سروده شده است، اثری از حماسه نمی‌توان یافت، زیرا فردوسی خود روحیه‌ای حماسی دارد و سعدی این روحه را ندارد. فردوسی حتی در بیان ضعف و تهیدستی خود، می‌گوید:

تهیدستی و سال نیرو گرفت

دو دست و دو پای من آهو گرفت

که همچنان سخن از نیرو و گرفتن است و نه ضعف و از دست دادن.

وقتی حماسه و تعهد و التزام بیرون از ذات شعرند، بدین معنی است که شعر خوب الزاماً نشانه خوبی شاعر آن نیست. بی سبب نیست که وقتی از حضرت امیرالمؤمنین علی، صلوات الله علیه، می پرسند: «بزرگ ترین شاعر زمان کیست؟ او، که خود بزرگ ترین امیر سخن و برترین سخن شناس است، با وجود حسان بن ثابت، شاعر رسمی پیامبر، صلی الله علیه و آله، می فرماید: «أَمْرُ الْقَيْسِ».

در بخش سوم نهج البلاغه و در کلمه قصار ۴۵۵ می خوانیم:

و سئِلَ مَنْ أَشْعَرُ الشُّعْرَاءِ. فَقَالَ: إِنَّ الْقَوْمَ لَمْ يَجْرُوا فِي حَلْبِهِ تُعْرِفُ الْغَايَةَ عِنْدَ قَصَبِهَا، فَإِنْ كَانَ وَلَا يُدْفَأُ الْمَلِكُ الضَّلِيلُ يَرِيدُ أَمْرَ الْقَيْسِ. از او درباره شاعرترین شاعران پرسیدند. فرمود: «شاعران در میدانی نتاخته اند که نقطه نهایی آن را بدان شناخت (تا بتوان برنده را تعیین کرد)، اما اگر ناگزیرم، شاه گمراه را روا می دانم».

پس تعهد صفت شاعر است، و زیبایی و برتری صفت شعر.

چنان که ملاحظه می فرمایید، امام، علیه السلام، هم به گمراهی شخص او اشاره می فرمایند و هم به برتری و زیبایی شعر او. زیرا در اسلام مقوله ای به نام هنر برای هنر نداریم و هنر یا مردمی و در خدمت انسان است یا خالق.

حوالت تاریخی شعر ما نیز در برجسته ترین شاعران، خوشبختانه، همین بوده است. فردوسی ها، سنایی ها، مولوی ها، نظامی ها، سعدی ها، حافظ ها، و دیگرها و دیگرها، هم در تعهد شاخص اند و سرند و هم در شعر با مقیاس جهانی برتر.

من، به عنوان خدمتگزار کلمه و فقط به احترام شعر من را که درد نمی کرد دستمال بستم؛ یعنی در این کتاب درصدد برآمدم که به نقد ذوقی، سلیقه ای از شعرا بپردازم. اصولاً علوم انسانی و خاصه شعر در قلمروی هور و قلیبی قرار دارد، و بی گمان تعیین مرزهای پرنیایی زیبایی آن، بسیار مشکل است.

در علوم ریاضی دآوری آسان و بخصوص دقیق است، زیرا ریاضی موضوعاً از علوم دقیق است، اما در علوم انسانی و خاصه شعر، مطلقاً چنین دقتی امکان پذیر

۱. نهج البلاغه، ترجمه سید علی موسوی گرمارودی، تهران: قدیانی، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷۷-۱۲۷۴.

نیست. مثلاً، از قرن هشتم تا کنون برخی از محققان در ترجیح میان غزل‌های حافظ و سعدی همچنان چالش و گفت‌وگو دارند...

در کتابی که در دست دارید ۶۷ مقاله در هفت فصل تنظیم شده است:

۱. شعر برخی از شاعران قدیم (۹ مقاله)؛
۲. شاعران معاصر کهن سرا (= نئوکلاسیک‌ها) (۲۲ مقاله)؛
۳. شاعران: پیرداز (۸ مقاله)؛
۴. یاد، یاد، یاد، ررگان (۸ مقاله)؛
۵. مقالات ادبی گوناگون (۱۲ مقاله)؛
۶. نقد کتاب (۶ مقاله)؛
۷. سفرنامه‌ها (۲ مقاله).

ویراست دوم (= کتاب حاضر)، علاوه بر تقریباً تمام مقالات ویراست اول، حدود همان مقدار مقاله جدید، از جمله نگاهی به شعر برخی از شعرای جوان، افزوده دارد. دیدن شعر شعرای جوان‌تر و در نهالستان نخستین مجموعه شعرشان، نوید می‌دهد که در گستره این خاک، در آینده‌ای نه‌چندان دور، نبوهی از سروها و صنوبرهای بلند قامت خواهیم داشت. چونین باد، چونین تر باد!

برخود لازم می‌دانم نخست از جناب آقای عبدالحمید قره‌اغی مدیرعامل محترم انتشارات سوره مهر، و نیز سرکار خانم محبوبه قاسمی ایمن‌چهره سپاس‌گزار باشم.

سید علی موسوی گرمارودی

شهریور ۱۳۹۶